

شروڤهكرنهكا زمانقانيا ژينگهه ي بو زمانى پهرتووكا 'كاراميهي' ل هريمما كوردستانى

سهلاح سهبرى شههباز¹ * و عهبدولسهلام نهجمهدين عهبدوللا²

¹ پشكا زمانى كوردى، كوليژا زانستين مروڤايه تي، زانكوبا زاخو، هريمما كوردستانى- عيراق. (salah.shahbaz@uoz.edu.krd)

² پشكا زمانى كوردى، كوليژا زانستين مروڤايه تي، زانكوبا زاخو، هريمما كوردستانى- عيراق. (abdulsalam.abdullah@uoz.edu.krd)

و مرگرتن: 2025/10 پسهندكرن: 2025/11 به لافكرن: 2026/06 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2026.14.2.1749>

پوخته :

د سهردمهكيدا كو قهيرانين ژينگهه ي بوينه همرشهيهكا جيهانى، نهف فهكولينه، ل سهرد بنه مائى چارچوڤه يى زمانقانيا ژينگهه ي (Ecolinguistics)، شروڤهكرنهكا زمانقانيا ژينگهه ي بو نهو 'چيروكين ژينگهه ي بين نه ل گهل دژين' دكهت بين كو د زنجيره پهرتووكين 'كاراميهي' دا ل هريمما كوردستانى دهينه ئاڤاكرن". ب شروڤهكرنهكا سى نمونه بين هلبزارتى ژ قوناغين خواندنا بنه رمتى (پولن 2، 5، 8) و ب بكار هينانا ئالافين شروڤهكرنهكا بين ئاران ستيبى (ومكو چارچوڤهكرن، ژيبرن و ميتافور)، فهكولين دگههيه نهوى نهجامى كو گوتارا پهروردميه ي يا فهرمى ب شيوهيهكى سيستماتيك سى چيروكين سهركى بين ئايدولوزى فهكولر: نيك، چيروكا مروڤ-سهنتهري يا بهيز، كو تيدا سروشت و هك كه رستهيهك بو مفايى مروڤى دهينه نيشاندان و بهايى نهوى يى سهربخوه و خويى دهينه كيمكرن بو ب تنى مفايهكى بكار هينانى. دوو، چيروكا هاولاتيبى نهچالاك و دهستهه لاتا كارا، چيروكهكه كو وينهيهكى ئايديال بو دامودزگههين دهولته ي و مكو چار سهركه رى نيكانه دروست دكهت و د ههمان دمدا ب شيوهيهكى ستراتيژى چالاكيا جفاكى يا سهربخوه و هزرا پشتخوبهستنى ژيدبهت. سى، چيروكا كيشهين سادهكرى و بى سياسهت؛ ل قيرى كيشهين ژينگهه ي ژ كونتيكستى نهوان يى سياسى و ئابوورى يى ئالوز دهينه ده رنئخستن و مكو پروسيهكا كارگيرى بو گونجاندن و ههفسهنگرنا بهرژومنديين جودا بين ئابوورى و جفاكى دهينه نيشاندان. ب نهفى رهنكى، ژينگهه ياريزى دهينه كيمكرن بو ب تنى بابتهكه تهكنيكى يى برنه رنا نارمانجان و رولى بهرژومنديين كومپانيان و مملاتنيين سيستمى دهينه فهشارتن". ب كورتى، فهكولين نيشان ددهت كو چاوا گوتارا ژينگهه ي، د بن نافى پهروردمهكرن، دهينه بكار هينان دكو جيهانيبهيهكا تاييهت ئاڤا بكهت و "هاولاتيبى باش" يى پابهند ب سيستمى ههيهقه بهر هه مبهينيت؛ هاولاتيبهكى كو خودان ههلوپهستين باشه، لى ب شيانين رهخنه يى بين كيم بو رويروويوونا كيشهين راسته قينه دهينه پهرچهكرن.

په يقين سهركى: زمانقانيا ژينگهه ي، شروڤهكرنهكا گوتارا ئيكولوزى، چيروكين نه ل گهل دژين، پهروردمه ي ژينگهه ي، ئايدولوزى.

پيشهكى

قهيرانين فيزيكى پتر، قهيرانين هزرى و گوتارينه؛ نهو ژ نهوان "چيروكين" دهين بين كو مه بو خوه ل سهرد پهيوه منديدا د نافيهره مروڤ و سروشتيدا فهكولر اين. گوتارين كو نه ل دژيانا رورانهدا بكار دهينين، چارچوڤه يان بو تيهگه هشتنا مه دادنين، ههلوپهستين مه ئاراسته دكهن و دووماهه ييدا، رهفاترين مه بهر انبه ر جيهانا سروشتى ديار دكهن.

نهگه رين فهكوليني:

نهگه رى سهركى يى نهفى فهكوليني ژ فالاهيهيهكا بهرچاڤ د نافى بياڤى نهكاديمى يى كورديدا دهيت، ب تاييهتى دهرياره ي شروڤهكرنهكا رهخنه يى يا گوتارا ژينگهه ي د نافى دهقين پهروردمه ييدا. هه رچهنده گرنگيا پاراستنا ژينگهه ي د گوتارا كشتى يا هريمما كوردستانيدا زيده بوويه، لى شروڤهكرنهكا

زمان بو فهگوهاستنا راستيبن جيهانى ب تنى نامرازهكى بيلايهن نينه، بهلكو ب شيوهيهكى چالاك پشكارى د ئاڤاكرنا نهوان راستيبن ب خودا دكهت. هه ر هلبزارتنهكا پهيهكه، هه ر پيكهاتهيهكا رستهيهكى، ديتنهكا تاييهت ل سهرد جيهانى ل گهل خوه ههلدگريت. بو نمونه، ئاڤاكرنا دارستانهكى ب "ژيدم رين دارتاشى" راستيهكى ئاڤا دكهت كو تيدا دار ب تنى كه رستهيهكى ئابووريه، لى ئاڤاكرنا ههمان دارستانى ب "سيستمهكى ژيانى يى ئالوز" راستيهكا ب تهواوى جودا دروست دكهت كو تيدا دار بو نهومر رين زيدي و خودان بهانه. د بياڤى ژينگهه يدا، نهف هيزا زمانى ب شيوهيهكى تاييهت گرنگه. گهلهك ژ قهيرانين مه بين ژينگهه ي بين ههچمه ر، ژ

* فهكولر يى بهر پرس.

8- دیارکرن (Salience): دستنیشانکرنا نه‌وان لایه‌نان بین کو گو٤تار ب شیوهیه‌کی تاییه‌ت سه‌رنجی دئیخینه سه‌ر. ب بکارهینانا نه‌وان نالافان ب شیوهیه‌کی تیکهل، نه‌م دشینین خواندنه‌کا کویر و فرمه‌هه‌ند بو ده‌قین په‌روهرده‌یی پینشکیش بکه‌ین.

ته‌وره‌ی نیکی: چارچووه‌یین تیوری و شروفه‌کرنا نیکولوزی یا ده‌قین هه‌لبزارتی:

1. چارچووه‌یین تیوری: زمانفانییا ژینگه‌هی و نالافین نه‌وی بین شروفه‌کاری:

1.1. زمانفانییا ژینگه‌هی: ژ میتافورئ به‌ره‌ف ره‌خنه‌یین:

زمانفانیی ژینگه‌هی، نارن سستیب، نه‌وان گو٤تاران ب "نه‌و چیرۆکین نه‌م پی دژین (The Stories We Live By)" ب ناف دکه‌ت؛ نه‌و چیرۆکین کو د ناف که‌لتورئ مه‌دا هاتینه‌چاندن و بیی کو نه‌م هه‌ست پی بکه‌ین، دینه پشکه‌ک ژ جیهانینییا مه‌ هه‌مه‌ک ژ نه‌وان چیرۆکان دشین پشته‌فانییا هه‌سه‌نگی و ژیانئ بکه‌ن، هه‌مه‌کین دی دشین بینه نه‌گه‌ری ویرانکاری و تیکدانی (Stibbe, 2015: 1). ژ به‌ر نه‌وی گرنگییا زمانی و گو٤تارئ، زانستی زمانفانییا ژینگه‌هی (Ecolinguistics) وه‌ک بیاقه‌کی نوی و گرنگ دهرکه‌قتیه کو فه‌کولئی ل سه‌ر په‌یوه‌ندییا د ناقه‌را زمان و کیشه‌یین ژینگه‌هیدا دکه‌ت. د ناف هه‌موو نه‌وان دامه‌زراوه‌یین کو نه‌وان چیرۆکان به‌ر هه‌مه‌دین و به‌لاف دکه‌ن، سیسته‌می په‌روهرده‌یی رۆئی هه‌ره گرنگ و به‌ره‌تی دگه‌ریه‌ت. په‌رتووکین قوتابخانه‌یان، وه‌ک گو٤تارا فه‌رمی یا ده‌وله‌تی، دینه که‌نالی سه‌ره‌کی بو فه‌گو هه‌ستنا "چیرۆکین په‌سه‌ندکری" بو نه‌وه‌یی نوو. نه‌و ده‌ق نه‌ب تنی زانیاریان ل سه‌ر ژینگه‌هی دکه‌هینن، به‌لکو ب شیوهیه‌کی فه‌شارتی، قوتابییان قیری نه‌وی چهندئ دکه‌ن کو چاوا ل سه‌ر ژینگه‌هی هزر بکه‌ن، چ به‌ایان بدنه سه‌روشتی و په‌یوه‌ندییا خوه ل که‌ل نه‌وی چاوا پیناسه بکه‌ن. د نه‌قی چارچووه‌هیدا، هه‌ریمه کوردستانی وه‌ک نمونه‌یه‌کا تاییه‌ت و گرنگ جهی سه‌رنجیه. ژ نالییه‌کیه‌، هه‌ریم روه‌یروئی نالنگارییین ژینگه‌هی بین مه‌زن ده‌یت. کیمبوونا نافی ژ به‌ر سیاه‌ستین وه‌لاتین هه‌فسو (تورکیا و ئیران) بوویه هه‌ر شه‌یه‌کا راسته‌قینه ل سه‌ر که‌رتئ چاندنی و ناسایشا نافی. گوهورینا سه‌قای و بلنبدوونا پله‌یین گه‌رمی بوویه نه‌گه‌ری زیدبوونا هه‌سکاتی و باهوزین توزئ (Al-Kubaisi & Gardi, 2012). د هه‌مان ده‌مدا، پشته‌هه‌ستنا نابوریا هه‌ریمه ل سه‌ر که‌رتئ په‌رتولئ بوویه نه‌گه‌ری په‌یوه‌ندییا به‌ره‌موام یا ناف، ناخ و هه‌وای، ب تاییه‌تی ل ده‌وره‌بهرین پالوکه‌هین نه‌یاسایی (Mach, Skupiński, & Salih, 2023: 202). ژ نالییه‌کی دیقه، وه‌ک هه‌ریمه‌کا د پرۆسیسا نفاکرنا داموده‌زگه‌هین خوه دایه و خودان دیروکه‌کا مملانی و به‌ره‌نگارییه، حقاکی نه‌وی روه‌یروئی گو٤تارئین جودا و دژ به‌ر ده‌یت: گو٤تارا گه‌شه‌پیدانا نابورئ ل سه‌ر به‌نمایی په‌رتولئ، گو٤تارا پاراستنا ژینگه‌هی وه‌ک میراته‌کی نشتیمانی و گو٤تارا ناسایشا نشتیمانی. په‌رسیارا گرنگ نه‌فه‌یه: د ناف نه‌وان هه‌موو نالنگاری و گو٤تارئین دژ به‌ردا، سیسته‌می په‌روهرده‌یی بی فه‌رمی چ چیرۆکه‌کا ژینگه‌هی بو نه‌وی نوو فه‌دگه‌ریه‌ت؟

هه‌ر چه‌نده نه‌ف جوره فه‌کولینه دگرنگن، لی نه‌و کیم جارن دچنه د ناف نه‌وی پرۆسیسا کویر و به‌ره‌تی یا "نافاکرنا

هاتنه‌هه‌لبزارتن داکو وه‌کو 'که‌یسین نمونه‌یی (Case Studies) ناراسته‌یین گشتی بین نه‌وان چیرۆکان ب شیوهیه‌کی زانستی به‌رجه‌سته بکه‌ن".

ج. نه‌گه‌ری هه‌لبزارتن سامپلی:

هه‌لبزارتن نه‌وان سی پۆلان ل سه‌ر به‌نمایی "نویسه‌رایه‌تیکرنا گه‌شه‌هه‌سندنا گو٤تارئ" هاتیه‌کرن. نه‌ف هه‌لبزارتنه ریکئ ده‌ته مه کو نه‌م وینه‌یه‌کی روه‌ن ل سه‌ر فه‌لسه‌فه و ستراتیژیا گشتی یا گو٤تارا په‌روهرده‌یی به‌ده‌ستقه‌به‌یین کا چاوا "چیرۆکین ژینگه‌هی" ل که‌ل مه‌زنبوونا قوتایی ده‌ینه‌گوهورین و نالوزکرن: پۆلا دوویی نویسه‌راتییا باز نه‌یی ده‌ستیکئی دکه‌ت، کو تیدا چه‌مک ب شیوهیه‌کی ساده و گه‌ردایی ب حقاکی نیزیکی (مال، ناخ) فه‌ ده‌ینه‌پینشکیشکرن. ل نه‌فیرئ، گو٤تار پتر ل سه‌ر نفاکرنا هه‌لوپستین به‌ره‌تی و ره‌فئارئین کونکریت چر ده‌یت. پۆلا پینجئ نویسه‌راتییا باز نه‌یی نافجی دکه‌ت، کو تیدا گو٤تار به‌ره‌ف بابنه‌یین نالوزتر بین حقاکی (بازیر، نشتیمان) و کیشه‌یین مودیرن (په‌یوه‌ندییا په‌سه‌سازیی) ده‌یت. پۆلا هه‌شتی ژئ نویسه‌راتییا باز نه‌یی دوومه‌یی و پینگه‌هشتئ دکه‌ت، کو تیدا گو٤تار ب ته‌واوی ده‌ینه‌ نه‌بستراکت و ده‌قه‌یته د بیاقئ چه‌مکین سیاسی و ریه‌قه‌رنییا وه‌ک "هوکمه‌رانی".

د. نالافین شروفه‌کرئی:

پرۆسیسا شروفه‌کرئی د نه‌قی فه‌کولینیدا دی ب شیوهیه‌کی سه‌ره‌کی پشت به‌ستنی ل سه‌ر چارچووه‌یی شروفه‌کاری بی زمانفانییا ژینگه‌هی که‌ت، هه‌روه‌ک چاوا نارن سستیب (2015) په‌ره پیدایه. نه‌م دی هه‌شت نالافین نه‌وی بین سه‌ره‌کی بکاره‌یین داکو بچینه د ناف کو براتییا "چیرۆکین" فه‌شارتی بین د ناف ده‌قاند. نه‌و نالاف دی هاریکاری مه‌ که‌ن داکو ببیین کا چاوا هه‌لبزارتنین زمانفانیی بین هه‌ر کار دکه‌ن داکو جیهانینییا که‌ت تاییه‌ت نفا بکه‌ن. نه‌و هه‌شت نالافین شروفه‌کرئی نه‌فه‌نه:

- 1- نایدولوزی (Ideology): فه‌کرنا نه‌وان بیروباوه‌ر و به‌ایین به‌ره‌تی بین کو گو٤تار ل سه‌ر هاتیه‌هه‌نافاکرن (بو نمونه، نایدولوزییا مرو٤-سه‌نترئ).
- 2- چارچووه‌کرن (Framing): شروفه‌کرنا نه‌وی چهندئ کو چاوا کیشه‌یه‌ک یان بابته‌ک ده‌ینه‌پینشکیشکرن داکو تیکه‌هه‌شته‌کا تاییه‌ت ل ده‌ف و مرگه‌ری به‌یه‌ته‌نافاکرن.
- 3- میتافور (Metaphor): شروفه‌کرنا نه‌وان میتافورئین کو ده‌ینه‌بکاره‌یان بو و سه‌فرنا سه‌روشتی و په‌یوه‌ندییا مرو٤ پیقه (بو نمونه، ژینگه‌ه = مال).
- 4- هه‌لسه‌نگاندن (Evaluation): فه‌کرنا نه‌وی چهندئ کو چاوا زمان دیارده‌یان ب شیوهیه‌کی نه‌رینی یان نه‌رینی هه‌لدسه‌نگه‌نیت.
- 5- شوناس (Identity): شروفه‌کرنا نه‌وی چهندئ کو گو٤تار چاوا شوناسان بو بکه‌ران (مرو٤، گیانه‌وه‌ر، ده‌سته‌ه‌لات) نفا دکه‌ت.
- 6- راستیوه‌ن (Facticity): فه‌کرنا نه‌وان شیوازین زمانفانیی بین کو بوچوونان وه‌ک راستییین بیگومان نیشان ده‌ن.
- 7- ژیرن (Erasure): دستنیشانکرنا نه‌وان لایه‌یین گرنگ بین کیشه‌یه‌کی بین کو ب زانابوون یان نه‌زانابوون د گو٤تاریدا ده‌ینه‌پشته‌گو هه‌فینن.

چیرۆکین ویرانکەر ل سه‌ر بنه‌ماینن ئیکۆسۆفی و (ج) لیکه‌ریان و به‌لافکرنا چیرۆکین نوو یین ئا‌فاکەر.

3.1. نالافین شرو‌فه‌کاری یین ستیبی:

بۆ ئاشکه‌راکرا ئه‌وان چیرۆکان، ستیبی هه‌شت نالافین شرو‌فه‌کاری پینشیار کرینه‌ کو دشین وه‌ک لیسته‌یه‌کا پشکنینی بۆ فه‌کرنا ده‌قان به‌ینه‌بکاره‌ینان. ئه‌و نالاف هاریکارن د دیتنا ئه‌وان میکانیزمین زمانیدا یین کو ئه‌وان چیرۆکان ئا‌فا دکهن (Stibbe, 2015: 17):

1- ئایدۆلۆژی (Ideology): ئاشکه‌راکرا ئه‌وان باوه‌ریین گشتی و به‌ربه‌لاف (وه‌ک "مرو‌ف سه‌روه‌ری سه‌روشتییه‌" یان "ته‌کنۆلۆژییا دئ هه‌موو کیشه‌یان چار سه‌سره‌ که‌ت") یین کو د ئا‌ف تیکستیدا وه‌ک "راستی" ده‌ینه‌نیشاندان.

2- چارچۆفه‌کرن (Framing): فه‌کۆلینا ئه‌وی یه‌کی کو چاوا کیشه‌یه‌ک ده‌ینه‌پینشکیشکرن. بۆ نمونه، ئایا دارستانه‌ک وه‌ک "ژیده‌ره‌کی نابووری" ده‌ینه‌دیتن یان وه‌ک "سیسته‌مه‌کی ژیا‌نی یی ئالۆز"؟ هه‌ر چارچۆفه‌یه‌ک هه‌ندک لایه‌نان دیار دکه‌ت و هه‌ندکین دی فه‌دشیریت.

3- میتافۆر (Metaphor): شرو‌فه‌کرا میتافۆرین کو تیگه‌هه‌شتنا مه‌ ئاراسته‌ دکهن. میتافۆرین وه‌ک "سه‌ره‌ی ل دژی گه‌رمیونا جیهانی" یان دیتنا ئاخئ وه‌ک "سه‌رمایه‌ی سه‌روشتی" دشین کاریگه‌رییه‌کا کویر ل سه‌ر هه‌لوپستین مه‌ هه‌بن.

4- هه‌سه‌نگاندن (Evaluation): تییینیکرنا ئه‌وی چه‌ندئ کو چاوا زمان ب ریکا په‌یقین هه‌لگرین به‌ایان (وه‌ک جوان، پيس، پيشکه‌فتی، پاشکه‌فتی) هه‌ندک تشنان وه‌ک "باش" و هه‌ندکین دی وه‌ک "خراب" دهرخینیت.

5- شو‌ناس (Identity): شرو‌فه‌کرا ئه‌وی چه‌ندئ کو تیکست چ جو‌ره شو‌ناسه‌کی بۆ خوانده‌فانان ئا‌فا دکه‌ت. ئه‌وی ئه‌م وه‌ک بکاره‌ینه‌ر، پارێزقان، یان خودانین سه‌روشتی ده‌ینه‌نیشاندان؟

6- راستیبوون (Facticity): فه‌کۆلینا ئه‌وی چه‌ندئ کو چاوا هه‌ندک گو‌تن وه‌ک راستیبوون راسته‌هینه‌ ده‌ینه‌پینشکیشکرن (بیگومان، گه‌شه‌کرنا نابووری پیندیه‌یه‌)، لئ هه‌ندکین دی وه‌ک نیرینن جه‌ی گو‌مانی (هه‌ندک دبیژن کو...).

7- ژیرن (Erasure): تییینیکرنا ئه‌وان لایه‌نین گرنگین کیشه‌یه‌ی یین کو د تیکستیدا ب ته‌واوی هاتینه‌پشتگو‌ه هافیتن یان ژیرن (وه‌ک نازارین گیانه‌وه‌ران د پیشه‌سازیا گو‌شتیدا، یان رۆلئ کۆمپانیین مه‌زن د پيسبوونا ژینگه‌هیدا).

8- دیارکرن (Salience): به‌روفا‌زی ژیرنی، ئه‌ف خاله سه‌رنجئ دئخپه‌ سه‌ر ئه‌وان باه‌تین کو ب به‌رده‌وامی ده‌ینه‌دووبار مکرن و وه‌ک باه‌تین هه‌ره گرنگ ده‌ینه‌نیشاندان.

4.1. چیرۆکا زال یا ویرانکەر: مرو‌ف سه‌نته‌ری (Anthropocentrism)

ئیک ژ ئه‌وان "چیرۆکین" هه‌ره ویرانکەر کو زمانفانیا ژینگه‌ی ره‌خنه‌ی لئ دگریت، مرو‌ف سه‌نته‌رییه. ئه‌فه ئه‌و باوه‌رییه یا کو مرو‌فی دکه‌ته سه‌نته‌ری هه‌بوونی و سه‌روشتی ب تنئ وه‌ک نالافه‌ک بۆ خزمه‌تا مرو‌فی دبینیت. ره‌ و ریشالین ئه‌فی بۆ چوونی، وه‌کو لین وایتی (White, 1969) دیار دکه‌ت، دکه‌فه د کهلتووری رۆژئا‌فاییدا و بووینه ئه‌گه‌رئ په‌یدابوونا دووانیه‌کا کویر د ئا‌قه‌را مرو‌فی (سه‌روه‌ر) و سه‌روشتی (بندسه‌ت) دا. ئه‌ف چیرۆکا مرو‌ف سه‌نته‌ری ب ریکا زمانی

واتایی "دا یا کو د قوناغین هه‌ره ده‌ستپیک‌ی یین سه‌روه‌رده‌ییدا، د هه‌را زا رۆکاندا، روو دده‌ت. قالا‌هیا هه‌ره گرنگ د پشتگو‌ه هافیتنا رۆلئ سیسته‌می سه‌روه‌ده‌ی دایه وه‌ک جه‌ی بنگه‌هین یی چاندنا نایدۆلۆژی و ئا‌فاکرا ئه‌وی شیوا‌زی کو نه‌مه‌یین نوو ل جیهانی دنیرن. ب تاییه‌تی، ئه‌فه ژی خالا هه‌ره گرنگ یا ئه‌فی فه‌کۆلینیه‌، هه‌تا نوکه فه‌کۆلینه‌کا سیسته‌ماتیک کو ب نالافین زمانفانیا ژینگه‌ی (Ecolinguistics) شرو‌فه‌کرنئ بۆ ده‌قین سه‌روه‌ده‌ی یین کوردی بکه‌ت، نه‌هاتیه‌نه‌نجامدان. فه‌کۆلینین جیهانی، وه‌ک یین ستیب (2015) و هۆکۆمسینگ (2020)، گرنگیا فه‌کرنا "چیرۆکین فه‌شارتی" د سه‌روه‌ده‌ییدا دیار کرینه، لئ ئه‌ف ریبازه هیشتا ب شیوه‌یه‌کی به‌رفه‌ه نه‌گه‌هه‌شتیه‌ بیا‌قی نه‌کادیمی یی کوردی. ژبه‌ر ئه‌قان سه‌ده‌مین ل سه‌ری، ئه‌ف فه‌کۆلینه‌ هه‌مۆل دده‌ت ئه‌فی قالا‌هیا تاییه‌ت داگریت.

زمانفانیا ژینگه‌ی (Ecolinguistics)، کو ره‌ و ریشالین ئه‌وی بۆ کارین زاناین وه‌ک نیار هاوجن (1972) و پاشی مایکل هالیدی (1990) فه‌دگه‌رن، وه‌ک بیا‌فه‌کی گرنگ بۆ تیگه‌هه‌شتنا کارلیکا د ئا‌قه‌را زمان، جفاک و ژینگه‌ها سه‌روشیدا ده‌ره‌که‌شتیه‌. د ده‌ستپیک‌یدا، ئه‌ف بیا‌فه‌ پتر وه‌ک میتافۆره‌کی بوو بۆ فه‌کۆلینا ل سه‌ر "ژینگه‌ها" زمان، لئ ب زیدبوونا قه‌یرانین ژینگه‌ی، زمانفانیا ژینگه‌ی وه‌ر چه‌رخانه‌ک به‌ره‌ف بیا‌فه‌کی ره‌خنه‌ی کر کو ل ئه‌وی چه‌ندئ دکۆلیت کا چاوا زمان ب خوه دشیت ببینه پشکه‌ک ژ کیشه‌ی یان چاره‌سه‌ریی. هالیدی (Halliday, 2001: 175-202) د گو‌تاره‌کا خوه یا بنافۆده‌نگدا هۆشداری دا کو ره‌نگه هه‌ندک پیکه‌ته‌مین ریزمانی یین زمانئ ننگلیزی (و گه‌له‌ک زمانین دی) ببه هانده‌ر بۆ بکاره‌ینانا بیسنوور یا ژیده‌رین سه‌روشتی. ئه‌فه بوو بنگه‌هه‌ک بۆ ئه‌وی باوه‌ریی کو زمان بیلا‌یه‌ن نینه، به‌لکو هه‌لگرئ دیتن و به‌ایین کهلتوورییه کو دشین زیانی بگه‌هینه‌ ژینگه‌ی.

2.1. تیؤرا بنگه‌هین یا ستیبی: "چیرۆکین کو نه‌م ل گه‌ل دژین"

د ئه‌فی چارچۆفه‌ی ره‌خنه‌ییدا، کارین ئاران ستیبی (2015) وه‌ر چه‌رخانه‌کا گرنگ پیکه‌نایه‌. ستیب دبینیت کو کیشه‌یین ژینگه‌ی نه‌ ب تنئ کیشه‌یین فیزیکیه‌، به‌لکو نه‌جامئ "چیرۆکین کو نه‌م پئ دژین (the stories we live by) ن". ئه‌ف "چیرۆکه" نه‌ ب تنئ فه‌گگیرانین ساده‌نه، به‌لکو ئه‌و باوه‌ری، بها و نایدۆلۆزیین بنگه‌هینه یین کو د ئا‌ف زمانئ مه‌دا فه‌شارتینه و ره‌فتارا مه‌ ئاراسته‌ دکهن. ئه‌و چیرۆک دبنه وه‌ک "نه‌خسه‌یین هه‌زی" کو ئه‌م بکار ده‌یینن داکو تییگه‌هین کا جیهان چاوا کار دکه‌ت و رۆلئ مه‌ تیدا چیه‌. ستیب ئه‌وان چیرۆکان دابه‌ش دکه‌ته سه‌ر سه‌ی جو‌رین سه‌ره‌کی: چیرۆکین ویرانکەر، چیرۆکین ئا‌فاکەر و گو‌هۆرینا چیرۆکان ب ریکا دیتنا چیرۆکین نوو. (Stibbe, 2015: 1-8) بۆ نمونه، چیرۆکا "گه‌شه‌کرنا نابووری یا بئ دووماهیک" چیرۆکه‌کا ویرانکهره کو هانده‌ره بۆ بکاره‌ینانا بیسنوور یا ژیده‌ران. به‌روفا‌زی، چیرۆکا "مرو‌ف وه‌ک پشکه‌ک ژ تورا ژیا‌نی" چیرۆکه‌کا ئا‌فاکهره کو هانده‌ره بۆ ریزگرتن و هه‌فه‌سه‌نگیی. ئارمانجین سه‌ره‌کی یین زمانفانیا ژینگه‌ی ل ده‌ف ستیبی ئه‌فه‌نه: (أ) ئاشکه‌راکرا ئه‌وان چیرۆکان، (ب) ره‌خنه‌کرنا

گو‌هورینین مه‌زنن، به‌لکو ده‌فیت هه‌رده‌م پشت به‌ستنی ل سه‌ر سیسته‌می به‌کن.

- چارچو‌فه‌کرن (Framing): ده‌ق کیشه‌یی د دوو چارچو‌فه‌یین سه‌ره‌کیدا پینشکیش ده‌کت. ل ده‌ستپیکئی، کیشه وه‌ک "کیماسیبه‌کا ره‌وشتی ده‌جفاکیدا" ده‌یت‌ه‌چارچو‌فه‌کرن ("هه‌می خه‌لکی... زبل ده‌فایتین"). ب نه‌فی شپوهی، به‌ر په‌رسیاری ژ سیسته‌می (بو نمونه، کیمیا سه‌لکین زبلی یان خزمه‌ت‌گوزاریین پا‌قزییی) ده‌یت‌ه‌فه‌گوه‌استن بو سه‌ر ره‌فتارا خه‌لکی. پاشی، چاره‌سه‌ری وه‌ک "په‌روسیسه‌کا دام‌زراوه‌یی یا سه‌ره‌کتی و نایدیال" ده‌یت‌ه‌چارچو‌فه‌کرن، کو تیدا هه‌موو قوناغ ب سانه‌ی و بی ناسته‌نگ ده‌رباز دبن.

- شوناس (Identity): چیرۆک ب شپوهیه‌کی زیره‌کانه شوناسین نایدیال و نمونه‌یی ئافا ده‌کت کو پیکه‌ کار ده‌کن داکو نه‌فی چیرۆکی به‌یتر لئ به‌کن: وه‌ک شوناسا "قوتابیا هشیار و خودان وژدان" ده‌یت‌ه‌نیشاندان. نه‌و به‌ر هه‌می په‌روه‌ده‌یا باشه ("ماموستایی وئ گو‌توبویی") و وژدانا زیندی یا چیرۆکییه. باب و هه‌فسو: وه‌ک شوناسا "جفاکی سفیل بی ریکه‌ستی و گو‌هدار" ده‌یت‌ه‌نیشاندان. نه‌و ب شپوهیه‌کی شارستانی و نارام کار ده‌کن و راسته‌وخو په‌نایی بو ریکین فه‌رمی دهن. شاره‌وانی: وه‌ک شوناسا "ده‌سته‌ه‌لاتا به‌ر سه‌قده‌ر و خیره‌خواز" ده‌یت‌ه‌نیشاندان. نه‌و نه‌ب تنی کارا و به‌له‌زه، به‌لکو دلوقان ژیهه و تشته‌کی زیده‌تر ژ داخازا خه‌لکی (باخچه و یاری) پینشکیش ده‌کت.

- ژیرن (Erasure) و دیارکرن (Salience): هیزا نایدولۆژی یا نه‌وی ده‌فی ب هه‌مان راده‌یی کو گری‌دایی نه‌وی تشتی دبیژیت، گری‌دای نه‌وی تشتی ژیدبه‌ت ژیهه:

○ ژیرنا چالاکیا سه‌ربخوه: گرنه‌ترین تشتی ژیرنی، نه‌گه‌ری نه‌وی چهن‌دیهه کو جفاک ب خوه کیشه‌یی چاره‌سه‌ر ده‌کت. نه‌فه په‌یامه‌کا به‌یتر ده‌کت کو چالاکیا جفاکی یا راسته‌ه‌فینه ب تنی ب ریکا دام‌زراوه‌یان ده‌یت.

○ ژیرنا ناکۆکیی: چیرۆک ب ته‌واوی هه‌ر جو‌ره ناکۆکییه‌کی ژیدبه‌ت. هه‌چ ناماز مه‌یک ب نه‌وی چهن‌دئ نینه کو به‌لکی شاره‌وانی بیژیت "بودجه نینه" یان کارئ نه‌وان پاش بخییت. نه‌فه وینه‌یه‌کی نه‌دوور هیل و نایدیال بو کارکرن بیرو‌کراییی دروست ده‌کت.

○ ژیرنا به‌ر په‌رسیاری پیسه‌کر: ب گو‌تتا "هه‌می خه‌لکی"، به‌کرئ پیسه‌کر ده‌یت‌ه‌گشتی‌کرن و ب نه‌فی ره‌نگی که‌سه‌کی دیارکری به‌ر په‌رسیار نینه.

دیارکرن: ل به‌ر انبه‌ر نه‌فی ژیرنی، ده‌ق په‌روسیسا "په‌نابرن بو ده‌سته‌ه‌لاتی" و "نه‌نجامی دلخۆشکه‌ر" ب شپوهیه‌کی ناشکه‌را دیار ده‌کت و ده‌مه‌ سه‌نته‌ری چیرۆکی.

- هه‌سه‌نگاندن (Evaluation): زمانئ ده‌فی ب شپوهیه‌کی ناشکه‌را هه‌سه‌نگاندنی بو دیارده‌یان ده‌کت. کیشه ب په‌یقین ب ته‌واوی نه‌رینی ده‌یت‌ه‌ه‌سه‌فکرن ("په‌سی"، "بیه‌نین نه‌خۆش") و چاره‌سه‌ری ژی ب په‌یقین ب ته‌واوی نه‌رینی ("باخچه‌کی جوان"، "زۆر دلخۆش بو"). نه‌ف هه‌سه‌نگاندنا جه‌سه‌رگیری، کیشه‌یی ده‌که‌ته شه‌ره‌کی ساده د نا‌قه‌یرا "باش" و "خراب" دا و ریکئ ناده‌ت قوتایی هه‌را ئالۆزییین د نا‌قه‌یریدا ده‌کت.

کورته‌نه‌نجام: نه‌ف نمونه ب شپوهیه‌کی به‌یتر "چیرۆکا" نه‌وی چهن‌دئ فه‌دگیری ب کو ریکا دروست بو چاره‌سه‌ریی، په‌نابرنه بو ده‌سته‌ه‌لاته‌کا باش و کارا. هه‌ر چه‌ده نه‌فه هه‌لو‌بستی باش

ده‌یت‌ه‌به‌ر هه‌مه‌یه‌یان و ژ نو‌فه به‌ر هه‌مه‌یه‌یان. بو نمونه، ده‌می کو د زمانئ کوریدیا په‌یقین جودا بو "مرن" مرو‌فی و "سه‌کتین" گیانه‌موری ده‌یت‌ه‌یکاره‌یه‌یان، یان ده‌می کو نه‌م دبیژین "سامانین سه‌روشتی"، نه‌م ب شپوهیه‌کی نه‌راسته‌وخو سه‌روشتی ده‌کینه "مولک" مه‌کت مرو‌فی. نه‌ف چیرۆکه ریخۆشکه‌ره بو بکاره‌ینانا بیسنوور یا ژینگه‌ه‌ی چو‌نکی په‌هه‌ندئ نه‌وی یئ نه‌خالقی و سه‌ربخوه ژئ ده‌بت (Plumwood, 2002).

5.1. رینبازا شه‌رو‌فه‌کرن ریزمانی: سیسته‌می تپه‌ریی:

(Transitivity) بو شه‌رو‌فه‌کرن نه‌وان چیرۆکان ب شپوهیه‌کی زانستیر و کویرتر، نه‌م دئ مه‌فای ژ سیسته‌می تپه‌ریی یئ ریزمانا نه‌رکی یا هالیدی (Halliday & Matthiessen, 2004) وه‌رگرن. نه‌و سیسته‌م فه‌کۆلینی ل سه‌ر نه‌وی چهن‌دئ ده‌کت کا چاوا رسته ده‌یت‌ه‌ئافاکرن داکو دیار ده‌کت "کی چ ل کی کر". ب شه‌رو‌فه‌کرن جو‌رین په‌روسیسان (مادی، هوشی، هتد.) و پشکداربوویان (به‌کر، به‌رکار)، نه‌م ده‌شیین بزانیان: نایا سه‌روشت و زینده‌مور د ده‌قیدا وه‌ک "به‌کرین" چالاک ده‌یت‌ه‌نیشاندان بیین کو خودان ئیراده و کاریگه‌ریه‌ی؟ یان نه‌ری ب تنی وه‌ک "به‌رکارین" نه‌چالاک ده‌یت‌ه‌نیشاندان بیین کو کردار ل سه‌ر ده‌یت‌ه‌نه‌نجامدان؟ بکاره‌ینانا نه‌فی رینبازئ دئ هاریکار بیت کو نه‌م ب شپوهیه‌کی کۆنکریت ببینن کا په‌رتووکا "کارامه‌ی" چاوا ب ریکا هه‌لبیژارتین ریزمانی بیین فه‌شارتی، چیرۆکا مرو‌ف-سه‌نته‌ری به‌یتر ده‌کت یان ژئ هه‌مول ده‌ت نه‌وی بشکینیت.

2. شه‌رو‌فه‌کرن ئیکۆلۆژی یا ده‌قین هه‌لبیژارتی:

نه‌م دئ شه‌رو‌فه‌کرنه‌کا ئیکۆلۆژی ل سه‌ر سه‌ی نمونه‌یین هه‌لبیژارتی ژ سه‌ی بازنه‌یین جودا بیین خواندنا بنه‌ره‌تی نه‌نجام ده‌ین. نارمانجا مه‌ ناشکه‌ر اکرن نه‌وان "چیرۆکین ژینگه‌ه‌ی" بیین فه‌شارتییه کو ب ریکا زمانئ په‌روه‌ده‌یی ده‌یت‌ه‌ئافاکرن، ب تایه‌تی ب بکاره‌ینانا ئالاقین شه‌رو‌فه‌کرنی بیین ئاران ستیی.

أ. نمونه‌یا بازنه‌یی ده‌ستپیکئی (پۆلا دوویی): چیرۆکا "هاوه‌لاتییه‌ی باش و ده‌سته‌ه‌لاتا خیره‌خواز"

ده‌ق: "ل به‌رامبه‌ر مالا نه‌ه‌قینی زه‌فه‌یه‌کا قالا هه‌بوو، هه‌می خه‌لکی ب به‌رده‌وامی زبل و گلنیشی خوه ده‌فایته‌ نا‌ف نه‌وی گو‌ره‌پاتی... شه‌ره‌وانی بریاد، نه‌وی گو‌ره‌پاتی بو پا‌قز به‌کن و بو وان به‌کانه باخچه‌کی جوان و چهن‌د یاریین زارۆکا بو بدان، نه‌ه‌قین بکاری باب و خه‌لکی تاخی خوه زۆر دلخۆش بو." (په‌رتووکا کارامه‌ی، پۆلا 2، ل 32).

شه‌رو‌فه‌کرن (ل دویف ستیی):

نه‌ف چیرۆکه، کو ئیک ژ ئالۆزترین ده‌قین نه‌فی بازنه‌یه، چیرۆکه‌کا بنه‌ره‌تی ده‌رباره‌ی په‌یوه‌ندییا د نا‌قه‌یرا هاوه‌لاتی و ده‌وله‌تیدا فه‌دگیریته.

- نایدولۆژی و چیرۆکا سه‌ره‌کی: چیرۆکا سه‌ره‌کی یا کو نه‌ف ده‌فه فه‌دگیریته، چیرۆکا "چاره‌سه‌رییا دام‌زراوه‌یی" یه. نایدولۆژییا فه‌شارتی ل پشت نه‌فی چیرۆکی نه‌وه کیشه‌یین گشتی و ژینگه‌ه‌ی کارئ ده‌سته‌ه‌لاتا فه‌رمیه‌ی کو چاره‌سه‌ر ده‌کت و رۆلئ هاوه‌لاتییه‌ی باش ب تنی ناگه‌هدارکرن و داخوازکرنه. نه‌ف چیرۆکه ب شپوهیه‌کی نه‌راسته‌وخو نه‌وی باوه‌ریی ده‌جینیت کو هاوه‌لاتی ب خوه نه‌ خودان شیانین

شئومه‌یه‌کی پیش‌که‌فتیر: سازان (نهمه‌یی نوو یئ هشیار)، باب (جفاکی سفیل یئ ریکخستی) و ری‌فیه‌ر (به‌رپرسی نمونه‌یی). لئ ل ئە‌فیرئ، ئە‌ف شوناسه د نا‌ف کون‌تیک‌سته‌کی نش‌تیمانیدا ده‌ینه‌دانان؛ ئە‌و نه ب تئ پاق‌زییا تاخ‌ئ خو، به‌لکو "سه‌رفه‌زای و به‌خته‌مورییا" با‌ژیر‌کی خو ده‌پار‌یزن.

- ژیرن (Erasure) و دیار‌کر (Salience): دیسان، چیرۆک ب ریکا ژیرنی دوور‌هئیلئ ساده دکه‌ت: ژیرنا به‌ر‌موندییین نابووری: هیچ نام‌ز‌میه‌ک ب مفایین نابووری بین کار‌گه‌هئ نینه (وه‌ک ده‌رفه‌تین کاری یان دا‌هات). ب ئە‌فی رنگی، بریارا فه‌گوه‌استنا ئە‌وئ وه‌ک بریاره‌کا بی زیان دیار دبی‌ت.

○ ژیرنا ناکۆکیین جفاکی: ده‌ق گریمانه دکه‌ت کو ههمی خه‌لک دژی کار‌گه‌هینه. ئە‌گه‌رئ ئە‌وئ چە‌ندئ کو هه‌ندک کەس به‌لکی به‌ر‌گرییئ ژ مانه‌فیا کار‌گه‌هئ بکەن (ژبه‌ر کار یان مفایین دی)، ب ته‌واوی هاتیه‌ژ‌یرن.

○ ژیرنا بکه‌رئ چاره‌سه‌ر‌کەر: گرن‌گترین ستر‌اتیه‌ژ‌یرنا ژیرنی ل ئە‌فیرئ، ژیرنا بکه‌رئ بریار‌ده‌ره‌ ب ریکا بکار‌هینانا شیوازی بکه‌ر نه‌دیاری (بریار هاته‌دان). ئە‌فه ب شیومه‌یه‌کی ستر‌اتیه‌ژی رۆلی ده‌سته‌ه‌لاتئ د نا‌ف ته‌م و مژ‌یدا ده‌ئیل‌ت و ئە‌وئ دکه‌ته هیز‌مکا کار‌گیری یا ئە‌ب‌س‌تر‌اکت، کو ئە‌فه ژئ ری‌گریی ل هه‌ر په‌رس‌یار‌کر‌نه‌کا راسته‌وخو یا ل سه‌ر به‌ر‌په‌رس‌یار‌یا ئە‌وئ دکه‌ت.

دیار‌کر: ل به‌رانبه‌ر ئە‌فی چە‌ندئ، ده‌ق په‌ر‌وس‌یا "په‌نابرن بو جهین به‌ر‌په‌رس" و "سۆز‌دانا" ئە‌وان ب شیومه‌یه‌کی ئاشکه‌را دیار دکه‌ت.

کورت‌ه‌ئه‌نجام: ئە‌ف نمونه قونا‌غا دوویی ژ په‌ر‌ژه‌یی ئایدۆلۆژی نیشان دده‌ت. ل ئە‌فیرئ، "چیرۆکا" کو ده‌ئیه‌فه‌گیان ئە‌وه کیشه‌ییین مودیرن و په‌یشه‌سازی ژئ، هه‌روه‌ک کیشه‌ییین ساده، دشین ب ری‌کین فه‌رمی و ب باوه‌ریه‌یان ب سیسته‌مئ بیرو‌کراتی به‌ینه‌چار‌سه‌ر‌کەر. ب گری‌دانا ژینگه‌هئ ب نش‌تیمانیه‌ه و ساده‌کرنا ئالۆزیین نابووری، ده‌ق قوتایی فیر دکه‌ت کو ب شیومه‌یه‌کی سۆز‌داری و نش‌تیمانی ل سه‌ر کیشه‌یان هزر بکه‌ت، لئ د په‌راکتیک‌یدا، هه‌مان مۆدیلا خو‌گری‌دان ب ده‌سته‌ه‌لاتیه‌ه دووباره بکه‌ت.

ج. نمونه‌یا باز‌نه‌یی دووماهیه‌یی (پۆلا هه‌شتئ): چیرۆکا "ژینگه‌ه وه‌ک که‌سه‌ته‌یه‌ک د نا‌ف بزۆینه‌رئ ده‌وله‌تیدا"

هه‌ر‌چه‌نده په‌رتوو‌کا پۆلا هه‌شتئ ژ (91) لاپه‌ران پیکه‌هیت، لئ بیا‌فی ژینگه‌هئ تیدا گه‌له‌ک یئ سنوور‌داره و ب تئ (5) ده‌قین په‌یوه‌ندیار ب په‌رس‌ین ژینگه‌هیه‌ه تیدا هه‌نه. ژ نا‌ف ئە‌وان ده‌قین کیم، ئە‌ف نمونه‌یا ل لاپه‌رئ (31) هاتیه‌ه‌له‌ب‌زارتن وه‌کو 'که‌یسه‌کی نمونه‌یی، چونکی ب چری ته‌واویا ئە‌وان ستر‌اتیه‌ژ‌ییین زمانقانی بین ته‌کتۆکراتی و ئاراسته‌ییین گشتی بین چیرۆکا 'هوکمه‌رانیا باش' تیدا به‌ر‌جه‌سته دبن، کو د ته‌واویا ده‌قین دی بین ئە‌فی په‌رتوو‌کیدا ب شیومه‌یه‌کی به‌لا‌ف ده‌ینه‌دین".

ده‌ق: "به‌نه‌مایین هوکمه‌رانیا باش: شیانین فه‌رمان‌گه‌هین حکومی ژ خو هه‌ر‌گۆن‌جاندن دگه‌ل گۆرانکاریا ده‌بارو‌دوخه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و نابووری و ژینگه‌یی ئە‌و ژئ ب ریکا هه‌فسه‌نگی دنا‌فه‌را نارمانجین جۆرا و جۆر و به‌ر‌ژه‌وه‌ندیین کورت و نا‌فنجی و در‌ی‌ژ‌خایه‌ن ب مه‌ر‌ه‌ما دا‌ب‌ینه‌کرنا مسو‌گر‌بوونا شیانیت دارایی و مرو‌فی و جئ به‌جی‌کرنا

(وه‌ک هه‌ست ب به‌ر‌په‌رس‌یار‌یه‌یی) فیر دکه‌ت، لئ د هه‌مان ده‌مدا، ب ژیرنا چالاکیا سه‌ر‌بخوه و هه‌ر جۆره ناکۆکیه‌کی، ئە‌و هه‌ر‌ا په‌شتۆبه‌ستنا جفاکی لاواز دکه‌ت و به‌نه‌مایین خو‌گری‌دان ب ده‌سته‌ه‌لاتیه‌ه ده‌سه‌په‌نی‌ت.

ب. نمونه‌یا باز‌نه‌یی نا‌فنجی (پۆلا بینه‌جئ): چیرۆکا "نش‌تیمانی ئایدیال دژی هه‌ر‌شه‌یا مودیرن"

ده‌ق: "مالا سازانی ل با‌ژیر‌که‌کی جوان ل ده‌وره‌به‌ر‌ین با‌ژیری یه، کاتی و زیده‌رین نا‌فی زۆر تیدا هه‌نه... خه‌لکی وئ ب سالان ب سه‌رفه‌زای و به‌خته‌موره‌ی لئ دژیان، به‌لئ لقی دووماهیه‌دا کار‌گه‌ه‌ک لئ هاتیه‌ه دروست‌کرن کو بیه‌نین نه‌خۆش و گازان بیزار‌کینه... سازانی گۆته بابئ خو: بۆچی سه‌ره‌دانا جهین به‌ر‌په‌رس ناکەن... بابئ سازانی داخو‌اژ ژ هه‌فالین خو هه‌ر، سه‌ره‌دانا ری‌فه‌به‌رئ با‌ژیر‌کی بکەن... لی‌ژ‌نه‌یه‌ک پیک نینا و سه‌ره‌دان کەن... بریار هاته‌دان کار‌گه‌ه به‌ئیه‌ه فه‌گوه‌استن بو جهه‌کی گونجای و هاته‌ه چاره‌سه‌ر‌کەر." (په‌رتوو‌کا کار‌امه‌یی، پۆلا 5، ل 34).

شه‌رۆفه‌کر (ل دویف سته‌یی):

ئە‌ف چیرۆکه گۆنارئ ژ ناستئ کیشه‌یه‌کا ساده یا تاخه‌کی به‌ر‌فه‌تر دکه‌ت و دگه‌هینه‌ته ناسته‌کی ئالۆز‌تر، کو تیدا په‌مایین ئایدۆلۆژی بین گری‌دای ب شوناسا نش‌تیمانی و رو‌یبه‌رو‌یبه‌وونا ئالنگاریین سه‌ر‌ده‌میه‌ه ده‌ینه‌په‌نیش‌کیشه‌ر‌ن.

- ئایدۆلۆژی و چیرۆکا سه‌ر‌مکی: چیرۆکا سه‌ر‌مکی ل ئە‌فیرئ، چیرۆکا "پاراستنا نش‌تیمانی ئایدیال ژ هه‌ر‌شه‌ییین ده‌رمکی" یه. ئایدۆلۆژیا به‌ر‌مته‌ی ل ئە‌فیرئ "نش‌تیمانیه‌رو‌مورییا ژینگه‌هئ" یه. ده‌ق ژینگه‌هئ وه‌ک په‌شکه‌ک ژ شوناس و دیرۆکا نه‌مه‌ویی نیشان دده‌ت ("با‌ژیر‌کی جوان"، "سه‌رفه‌زای"). ب ئە‌فی شیوه‌ی، پاراستنا ژینگه‌هئ ژ ئه‌ر‌که‌کی پاق‌ژی یئ ساده، ده‌ئیه‌بلند‌کرن بو ناستئ ئه‌ر‌که‌کی نش‌تیمانی. د هه‌مان ده‌مدا، ئە‌و چیرۆکا "باوه‌ری ب سیسته‌مئ بیرو‌کراتی" یا کو مه‌ د پۆلا دوویندا دیتی، ل ئە‌فیرئ به‌ی‌ز‌تر لئ ده‌ئیت.

- چار‌چووه‌کر (Framing) و میتافۆر (Metaphor): ده‌ق ب شیومه‌یه‌کی شار‌م‌زایی کیشه‌یی د چار‌چووه‌یی "جه‌مه‌سه‌ر‌گیری" دا دامه‌زرینیت. ژ ئالیه‌کیه‌ه، میتافۆرا "ژینگه‌ه = به‌هه‌شت" ده‌ئیه‌بکار‌هینان ("کانی"، "دیمه‌یین دل‌که‌ر"، "به‌خته‌موری") کو وینه‌یی نش‌تیمانیه‌کی پاک و ئارام نیشا بده‌ت. ژ ئالیی دیفه، میتافۆرا "په‌یشه‌سازی = هه‌ر‌شه‌ه‌خۆشی" ده‌ئیه‌بکار‌هینان ("کار‌گه‌ه"، "بیه‌نین نه‌خۆش"). ئە‌ف چار‌چووه‌کر نه‌ کیشه‌یه‌کا ئالۆزا جفاکی- نابووری دکه‌ته شه‌ر‌مکی ساده یئ "باش دژی خراب"، کو ری‌کی ناده‌ت قوتایی هه‌ر‌ا چاره‌سه‌ر‌ییین نا‌فنجی یان ئالۆز بکه‌ت.

- هه‌له‌سه‌نگاندن (Evaluation): زمانئ ده‌قی ب ئاشکه‌رای هه‌له‌سه‌نگاندنه‌کا ئە‌خلاق‌ی بو هه‌ر دوو لایه‌نان دکه‌ت. ژینگه‌ها به‌رئ ب په‌یقین ب ته‌واوی نه‌رینی ده‌ئیه‌مه‌سفکرن ("جوان"، "دل‌که‌ر"), و کار‌گه‌ه ژئ ب په‌یقین ب ته‌واوی نه‌رینی ("نه‌خۆش"، "بیزار‌کینه"). ئە‌ف هه‌له‌سه‌نگاندنا توند، هه‌ر جۆره گومانه‌کی ل سه‌ر ئە‌وئ چە‌ندئ کو کی ل سه‌ر راستی و دروست‌یییه و کی ل سه‌ر شاش‌یییه، ژ نا‌ف دبه‌ت و ری‌کی بو چاره‌سه‌رییه‌کا ئیک-لایه‌ن خو‌ش دکه‌ت.

- شوناس (Identity): چیرۆک هه‌مان شوناسین ئایدیال بین چیرۆکا به‌ری نوکه به‌رده‌وام دکه‌ت، لئ ب

یا راسته‌قینه دکت کو مروڤی وهک پشکه‌کا هه‌فسه‌نگ د سیسته‌مه‌کی مه‌نتردا ببینیت.

2- چیرۆکا هاوه‌لاتییی نه‌چالاک و سیسته‌می کارا: چیرۆکا دوویی یا بهیز، چیرۆکا پیوه‌ندییدا ناقه‌را هاوه‌لاتی و ده‌ولعی دایه. ده‌وئ چیرۆکییدا، "هاوه‌لاتییی باش" نه‌و کسه‌یه یی کو کیشه‌یان دبینیت و ب ریکین فمرمی سکالایی دکت. ل بهرانهر، "دهسته‌لات" وهک چارمه‌سکرئی نیکانه، کارا و گه‌لهک جارن خیرخواز ده‌یته‌نیشاندان. نه‌و چیرۆک، ب ریکا ژیرنا ستراتیژی یا چالاکیا جفاکی یا سه‌رخوه و هه‌ر جوړه ناکوکیه‌کی، نه‌و باوه‌ریی دبینیت کو گوهورین ب تنی ژ سمری بو خورای دهیت و رولی هاوه‌لاتییان ب تنی داخوازکرنه، نه کردار.

3- چیرۆکا کیشه‌مین ساده‌کری و بی سیاست: ل پولا هه‌شتی نه‌ف ساده‌کرنا نایدولوزی دگه‌هیته لوتکه‌یا خوه، ده‌می کیشه‌مین ژینگه‌می ژ ناف جه‌رگی جفاکی ده‌ینه‌ده‌ریخستن و وهکو 'پروسیسه‌کا گونجاندنا کارگیری' ده‌ینه‌وینه‌کرن. ب نه‌فی یه‌کی، ژینگه‌ه بهایی خوه یی راسته‌قینه ژ ده‌ست دده‌ت و دبته بابته‌کی ته‌کنیکی یی بی روح کو ب تنی پندفی ب 'هه‌فسه‌نگیا به‌رژه‌مندیان' هه‌یه.

ب کورتی، "چیرۆکا" گشتی یا کو په‌رتووکین کارامه‌یی فه‌دگیرن، چیرۆکا ئافکارنا هاوه‌لاتیه‌کی خودان نیازین باش و پایه‌ند ب سیسته‌می قه‌یه، لی د هه‌مان ده‌ما، نه‌و هاوه‌لاتی ب تیگه‌هسته‌کا ساده‌کری و مروڤ-سه‌نته‌ری بو جیهانی و ب کیم شیانی ره‌خه‌یی بو روبرووونا ئالوزییی راسته‌قینه ده‌یته‌په‌رچه‌کرن.

ده‌نه‌نجامین کرداری:

ل سه‌ر بنه‌مایئ نه‌وان نه‌نجامین ل سمری، فه‌کولین هه‌دهک ده‌نه‌نجامین کرداری بو باشترکرنا گوټارا په‌روه‌ده‌یی یا ژینگه‌می ل هه‌رئما کوردستانی پینشیار دکت:

1- بو دانهرین پروگرامان: ده‌ربازبوون ژ چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری: پندقییه پروگرامین خواندن ب شپوه‌یه‌کی هشیارانه کار بکه‌ن داکو ژ گوټارا "مروڤ-سه‌نته‌ری" یا به‌رتنگ ده‌ربه‌هفن. پینشیار ده‌یته‌کرن کو ده‌قین نوو به‌ینه‌زیده‌کرن کو ب ئاشکه‌رای مروڤی وهک پشکه‌ک ژ سیسته‌می ژبانی نیشان بدن و گرنگیی بدنه‌ فیرکرنا چه‌مکی پیکه‌گریدانا زبندی د ناقه‌را هه‌می بونه‌م‌راند.

2- بو دانهرین پروگرامان: به‌رفه‌هکرنا چیرۆکا هاوه‌لاتییوون: پندقییه ده‌قین په‌روه‌ده‌یی ژ پینشیکشکرنا چیرۆکین ئایدیال و ریکین نیک-ناراسته ده‌رباز بین و ئالوزی و فرمه‌نگیا چالاکیا سفیل نیشان بدن. دشین نمونه به‌ینه‌نیشاندان کو تیدا هاوه‌لاتی نه‌ب تنی سکالایی دکن، به‌لکو ده‌ستپیشخه‌ریی جفاکی (پاقرکرنا تاخی ب هه‌ولین خه‌لکی)، بکارهینانا میدیایی، یان ریکه‌ستنا که‌مپینین هشیاریی ژی نه‌نجام دهن.

3- بو ماموستایان: پراکتیزه‌کرنا خواندنه‌کا ره‌خه‌یی: هه‌رچه‌نده ده‌قین په‌رتووکان وهک خوه به‌مین ژی، ماموستا دشین روله‌کی گه‌لهک گرنگ د ئافکارنا هه‌را ره‌خنه‌ییدا بگین. ل شوینا کو ماموستا ب تنی په‌یامین رووه‌کشی بین ده‌قان بگه‌هینیت، نه‌و دشیت پولی بکه‌ته گورمپانا گه‌نگه‌شه‌یی. بو نمونه، پشتی خواندنا چیرۆکا پولا دوویی، ماموستا دشیت په‌رسیاری ژ قوتاییان بکه‌ت: "نه‌ری باب و هه‌فسویان دشیاب

"خه‌لک بیزار کرینه" و ژ "سه‌رفه‌زای و به‌خته‌م‌رییا" نه‌وان کیم کره‌یه. ده‌قی پولا هه‌شتیدا، پاراستنا ژینگه‌می گرنگه چونکی پشکه‌ک ژ "گه‌شه‌کرنا جفاکی" و "هوکمرانیا باش" یا جفاکی مروڤی. ب نه‌فی شپوه‌ی، په‌روه‌ده ب شپوه‌یه‌کی به‌رده‌وام نه‌و چیرۆکی دبینیت کو تیدا مروڤ سه‌نته‌ر و خودانی سروشتیه و سروشت ژی که‌ره‌سته‌یه‌که کو ده‌قیت ب شپوه‌یه‌کی "باش" به‌یته‌ریقه‌برن داکو خزه‌تا مروڤی بکه‌ت. نه‌فه ریکه‌ریی ل ئافابوونا دیتنه‌کا ئیکولوزی یا کوپرتی دکت کو مروڤی وهک پشکه‌کا ساده ژ سیسته‌مه‌کی مه‌نتر ببینیت.

ج. چیرۆکا ژیرنی: فه‌شارتتا ناکوکی و به‌رپه‌رسیاریا راسته‌قینه

هینا چیرۆکین کو ده‌ینه‌فه‌گیران، ب هه‌مان راده‌گریدایی نه‌وان تشایه بین کو ده‌ینه‌ژیرن. ده‌هه‌ر سئ نمونه‌باند، نه‌م دبینین کو چاوا هه‌دهک لایه‌نین گرنگ بین کیشه‌یان ب شپوه‌یه‌کی ستراتیژی ده‌ینه‌ژیرن داکو چیرۆکه‌کا ساده‌تر و ناراسته‌کریتر به‌یته‌ئافاکرن.

ژیرنا چالاکیا سه‌رخوه: هه‌روهک مه‌ دیتی، چالاکیا جفاکی یا سه‌رخوه ب ته‌واوی ژ چیرۆکان هاتیه‌ژیرن.

ژیرنا ناکوکیی: چیرۆکین په‌روه‌ده‌یی چیرۆکین ئایدیال. تیدا هه‌موو لایه‌ن (هاوه‌لاتی و ده‌سته‌لات) ب ساناه‌ی له‌فدکه‌ن و کیشه‌ب له‌ز ده‌ینه‌چاره‌سکرن. نه‌فه وینه‌یه‌کی نه‌دووهریلی بو پروسیسه‌سیاسی و جفاکی یا په‌رملانی ئافا دکت.

ژیرنا نابوویری: گرنکترین تشتی کو ده‌ینه‌ژیرن، ره‌هه‌ندئ نابوویری یی کیشه‌یه‌نه. ده‌چیرۆکا کارگه‌هیدا، هه‌چ نامازیه‌ک ب مفایئ نابوویری یی کارگه‌می نینه. ده‌قی هوکمرانییدا، هه‌چ نامازیه‌ک ب ناکوکییدا ناقه‌را گه‌شه‌یا نابوویری (ب تاییه‌تی یا پشت ب په‌رولنه‌هه‌ستی) و پاراستنا ژینگه‌هیدا نینه.

ب نه‌فی ژیرنا به‌رده‌وام، "چیرۆکا" کو ل ده‌ف قوتایی ئافا دبیت نه‌وه کیشه‌مین ژینگه‌می کیشه‌مین ساده و نه‌خلاقینه، نه کیشه‌مین ئالوز بین سیاسی و نابووینه.

نه‌نجامین دووماهیی و ده‌نه‌نجامین کرداری:

نه‌نجامین دووماهیی

نه‌ف فه‌کولینا ئیکولوزی، کو ل سه‌ر شروقه‌کرنا ده‌قین ژینگه‌می په‌رتووکین "کارامه‌یی" دا هاته‌نه‌نجامدان، دگه‌هیته نه‌وی نه‌نجامی کو گوټارا په‌روه‌ده‌یی یا فمرمی ده‌هه‌رئما کوردستانیدا ب شپوه‌یه‌کی سیستمانیک و نارمانجدار کار دکت داکو "چیرۆکین" تاییه‌ت ل سه‌ر پیوه‌ندییدا ناقه‌را مروڤ و سروشتیدا ل ده‌ف نه‌وی نوو دبینیت. نه‌و چیرۆک بیلایه‌ن نینن، به‌لکو هه‌لگرئ نایدولوزی و بهایی فه‌شارتینه. نه‌م دشین نه‌نجامین سه‌ره‌کی ده‌سئ خالین پیکه‌گریدایدا کوم بکه‌ین:

1- چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری یا بهیز: ل سه‌ر بنه‌مایئ داتایی فه‌کولینی، نه‌فه چیرۆکا هه‌ره زال و به‌رده‌ومه‌د نمونه‌یین هه‌لیزاتی بین قوتایین جودادا. چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری. ژینگه‌ه ب شپوه‌یه‌کی به‌رده‌وام وهک که‌ره‌سته‌یه‌ک یان ژیده‌ره‌ک بو مفایئ مروڤی ده‌یته‌نیشاندان. بهایی سروشتی ب پتری ب مفایئ نه‌وی یی "بکارهینانی" ده‌یته‌په‌قان، چه‌ مفایئ ساخه‌میی (پولا 2)، یان مفایئ نشتمانی (پولا 5)، یان مفایئ کارگیری بیت (پولا 8). نه‌و چیرۆک، ب دانانا مروڤی ده‌سه‌نته‌ری ژینگه‌هیدا، ریکه‌ریی ل ئافابوونا دیتنه‌کا ئیکولوزی

رێكه‌كا دى كيشه‌يى چاره‌سه‌ر بكه‌ن؟ نه‌گه‌ر هوين ل جه‌ئ
ئه‌وان بان، دا هوين چ كه‌ن؟"

ليستا ژي‌ده‌ران

أ. ژي‌ده‌رين كوردى و سه‌به‌بى

- Al-Kubaisi, M., & Gardi, B. (2012). Dust Storms -7
Over Erbil City, Capital of Kurdistan Region/Iraq. *Tikrit
Journal of Pure Science*, 17(4).
- Halliday, M. A. K. (1990). New ways of meaning: -8
The challenge to applied linguistics. *Journal of Applied
Linguistics*, 6, 7-36. 4.
- Halliday, M. A. K. (2001). New ways of meaning: -9
A grammar of green. In A. Fill & P. Mühlhäusler (Eds.),
*The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and
Environment* (pp. 175-202). Continuum.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. -10
(2004). *An Introduction to Functional Grammar* (3rd ed.).
Arnold.
- Haugen, E. (1972). *The Ecology of Language*. -11
Stanford University Press.
- Hookoomsing, H. (2020). An ecolinguistics study -12
of non-human animal representations in Mauritius:
Towards an ecologically responsible model for education*
[Doctoral dissertation]. University of Mauritius.
- Mach, D., Skupiński, K., & Salih, Y. A. (2023). -13
Environmental movement in the Kurdistan Region of Iraq:
a sociological study of environmental organizations.
Middle Eastern Studies, 59(2), 199-216.
- Plumwood, V. (2002). *Environmental Culture: -14
The Ecological Crisis of Reason*. Routledge.
- Stibbe, A. (2015). *Ecolinguistics: Language, -15
Ecology and the Stories We Live By*. Routledge.
- White, L., Jr. (1969). The historical roots of our -16
ecologic crisis. *Science*, 155 (3767), 1203–1207.

- 1- حسن، ع. ر، سه‌الله، ج. ع، سه‌سين، ن. ف، سه‌ريف، ع. ع،
حمد، ي. ع، حمد، ك. ع. (2024)، كارامه‌يى و سه‌هايىن كوومه‌لايمتى، پولا
پينجى (سه‌رتوكا قوتابى)، چاپا چوارى، ريقه‌به‌رييا گشتى يا پروگرام و
چاپه‌مه‌نييا، وه‌زاره‌تا سه‌روه‌ردى، حكومه‌تا سه‌رئىما كوردستانى- عيراق.
- 2- شاكرا، نه‌خته‌ر سه‌الله؛ سه‌المسيح، سه‌المسيح سه‌مان؛ و سه‌لى،
سه‌وان سه‌خر. (2018). دور الصحافة في تنمية التنوير البيئي لدى قطاعات
من الجمهور في إقليم كردستان العراق. *مجلة العلوم البيئية، جامعة عين
شمس*، 44 (1)، 425-454.
- 3- فتح الله، ع. خ، سه‌الله، ج. ع، سه‌سين، ن. ف، سه‌ريف، ع. ع،
حمد، ي. ع، سه‌سن، ع. ر. (2024)، كارامه‌يى و سه‌هايىن كوومه‌لايمتى، پولا
دووئ (سه‌رتوكا قوتابى)، چاپا چوارى، ريقه‌به‌رييا گشتى يا پروگرام و
چاپه‌مه‌نييا، وه‌زاره‌تا سه‌روه‌ردى، حكومه‌تا سه‌رئىما كوردستانى- عيراق.
- 4- فتح الله، ع. خ، سه‌الله، ج. ع، سه‌سين، ن. ف، سه‌ريف، ع. ع،
حمد، ي. ع، حمد، ك. ع. (2024)، كارامه‌يى و سه‌هايىن كوومه‌لايمتى، پولا
هه‌شتى (سه‌رتوكا قوتابى)، چاپا چوارى، ريقه‌به‌رييا گشتى يا پروگرام و
چاپه‌مه‌نييا، وه‌زاره‌تا سه‌روه‌ردى، حكومه‌تا سه‌رئىما كوردستانى- عيراق.
- 5- سه‌مه‌د، سه‌نگه‌ر داوود. (2019). ملاحظات إنتقادية حول
قانون حماية وتحسين البيئة في إقليم كردستان- العراق رقم 8 لسنة 2008.
گوڤارا سه‌لاه‌ى زانست العلميه، زانكويلا لىبانى- سه‌هنسى، 4(3)، 677-704.
- 6- مصطفى، سه‌ررزاد سه‌مه‌د؛ سه‌مه‌د، نه‌خشين سه‌مال؛ و سه‌اله‌مه‌يد،
اوات سه‌فه‌ر. (2021). أثر التدقيق البيئي في تعزيز الحوكمة البيئية دراسة
استطلاعية لعينة من الشركات الصناعية في إقليم كردستان/العراق. *مجلة
تكريت للعلوم الإدارية والاقتصادية*، 17(55)، 38-55.

ب. ژي‌ده‌رين بىبانى

تحليل لسانيا بينيا للغة كتاب "كارامهه" (المهارات) في اقليم كوردستان

المستخلص:

في عصر أصبحت فيه الأزمات البيئية تهديدا عالميا، تقدم هذه الدراسة، اعتمادا على إطار اللسانيات البيئية (Ecolinguistics)، تحليلا لسانيا بيئيا لـ "القصص البيئية التي نحيا بها" والتي يتم بناؤها في سلسلة الكتب المدرسية "كارامهه" (المهارات) في إقليم كوردستان. من خلال تحليل ثلاث عينات مختارة من مراحل التعليم الأساسي (الصفوف الثاني والخامس والثامن) وباستخدام أدوات التحليل الخاصة بأران ستيب (مثل التأطير، والمحو، والاستعارة)، تخلص الدراسة إلى أن الخطاب التربوي الرسمي يروي بشكل منهجي ثلاث قصص أيديولوجية رئيسية: أولا، قصة المركزية البشرية القوية، حيث يتم تمثيل الطبيعة كمورد لمنفعة الإنسان وتختزل قيمتها الذاتية والمستقلة إلى مجرد منفعة استعمالية. ثانيا، قصة المواطن غير المشارك والسلطة الفعالة، وهي قصة تبني صورة مثالية لمؤسسات الدولة كحل وحيد للمشكلات، وفي الوقت نفسه تمحو بشكل استراتيجي فكرة العمل المجتمعي المستقل والاعتماد على الذات. ثالثا، قصة المشكلات المبسطة والخالية من السياسة؛ حيث تنتزع القضايا البيئية من سياقها السياسي والاقتصادي المعقد وتقدم كعملية إدارية للتكيف والموازنة بين المصالح الاقتصادية والاجتماعية المختلفة. وبهذا، يتم اختزال حماية البيئة إلى مجرد موضوع تقني لإدارة الأهداف، مع إخفاء دور مصالح الشركات والمراكز السياسية المنهجية. باختصار، توضح الدراسة كيف يتم استخدام الخطاب البيئي، تحت ستار التربية، لبناء رؤية عالمية معينة وإنتاج "المواطن الصالح" الملتمزم بالنظام القائم؛ مواطن يمتلك مواقف جيدة، ولكنه مجهز بمهارات نقدية محدودة لمواجهة المشكلات الحقيقية.

الكلمات المفتاحية: اللسانيات البيئية، تحليل الخطاب اللساني البيئي، القصص التي نحيا بها، التربية البيئية، الأيديولوجيا.

ANALYZING THE ECOLINGUISTICS FOR THE LANGUAGE OF THE KARMAEAE BOOK IN THE KURDISTAN REGION

ABSTRACT:

In an era where environmental crises have become a global threat, this study, based on the framework of Ecolinguistics, provides an ecological analysis of the "environmental stories we live by" that are constructed in the "Karamee" (Competency) school textbook series in the Kurdistan Region. By analyzing three selected samples from the primary education stages (grades 2, 5, and 8) and using the analytical tools of Arran Stibbe (such as framing, erasure, and metaphor), the research concludes that the official educational discourse systematically narrates three main ideological stories. First, the powerful story of anthropocentrism, in which nature is represented as a resource for human benefit, and its independent and intrinsic value is reduced to mere utilitarian benefit. Second, the story of the passive citizen and the effective authority, a narrative that constructs an idealized image of state institutions as the sole problem-solvers while strategically erasing independent community action and the idea of self-reliance. Third, the story of simplified and depoliticized problems, where environmental issues are decontextualized from their complex political and economic contexts and presented as matters of individual morality or technical management, thereby concealing the role of corporate interests and systemic policies. In short, the research shows how environmental discourse, under the guise of education, is used to construct a specific worldview and produce the "good citizen" who is compliant with the existing system; a citizen who holds good attitudes but is equipped with limited critical skills to face real-world problems.

KEYWORDS: Ecolinguistics, Eco-discourse Analysis, Stories We Live By, Environmental Education, Ideology.